

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Видавничий дім Дмитра Бураго

*****

Наукове видання

«**МОВА І КУЛЬТУРА**»

Випуск 21

Том II (191)

Київ
2018

ОСОБЛИВОСТІ ТИПОЛОГІЇ ДИСКУРСИВІВ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто різні підходи до розуміння поняття «дискурсивна одиниця», поглиблено його. На основі проаналізованих класифікацій дискурсивів у парадигмі дискурсології розроблено інтегровану типологію дискурсивів в епістолярному дискурсі, в якій поєднані структурний, функціональний і прагматичний підходи.

Ключові слова: дискурсиви, епістолярний дискурс, зовнішня структурна рамка епістоли, внутрішня структурна рамка епістоли, організація дискурсу, авторизація дискурсу.

Дискурсиви – термін, який з'явився в мовознавстві порівняно недавно (О.Б. Сіротиніна, С.В. Андреева, О.Ю. Вікторова та ін.), пізніше, ніж частково співвідносні з ним терміни морфології (частки, вигуки, модальники, сполучники, прислівники, або станівники), синтаксису (вставні слова, вирази тощо) та теорії тексту (текстові скріпи) чи дискурсу (дискурсивні конектори, дискурсивні маркери, дискурсивні одиниці, комунікativi). Ми розглядаємо дискурсиви саме як одиницю дискурсу, у нашому випадку – епістолярного.

З синтаксичного боку дискурсиви досліджували Л.А. Булаховський, О.І. Філімонов, А.Ф. Прияткіна, П.М. Тюрін, Є.В. Откідич та ін., вживаючи для їхнього позначення термін «скріпи», який увів Л.А.Булаховський, деякі автори вживають термін «релятив», більшість закордонних дослідників вживає термін «конектори».

Дискурсиви у функціонально-семантичному ракурсі розглядали В.В. Виноградов, Л.О. Кадомцева, Н.Ю. Шведова, К.С. Симонова, В.А. Чолкан, А.М. Баранов, В.О. Плунгян, К.В. Рахіліна, К.Л. Кисельова та ін..

У прагматичному аспекті розглядали дискурсиви J.-O.Östman, B.Fraser, D. Schiffrin, С.В. Засекін та ін.. Унаслідок аналізу мовознавчої літератури було з'ясовано, що в різних наукових парадигмах дискурсиви класифікуються по-різному, мають різний склад.

Актуальність. На нашу думку, інтеграція й аналіз результатів опису дискурсивів, отриманих у межах різних теоретичних парадигм, є нагальним завданням сучасної лінгвістики, оскільки такі дослідження стануть у пригоді для розвитку як лінгвістики тексту, так і дискурсивного аналізу.

Мета цієї статті – виявити особливості типології дискурсивів в епістолярному дискурсі (далі – *ЕД*), а також класифікувати дискурсиви, вживані в *ЕД* в парадигмі дискурсології.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**: проаналізувати терміни на позначення дискурсивних одиниць, уточнити визначення дискурсива, дослідити ступінь вивченості питання про типологію дискурсивів та їхні класифікації, створити власну класифікацію дискурсивів в *ЕД*.

Об'єктом дослідження виступають дискурсивні одиниці української мови. **Предметом** вивчення стали типологічні ознаки дискурсивів в епістолярному дискурсі.

Н.В.Павлик, аналізуючи дискурсиви в епістолярному стилі української мови, уточнює поняття дискурсивної одиниці в епістолярному мовленні. Так, *дискурсивною одиницею* (далі – *ДО*) авторка вважає «будь-яку мовну/текстову одиницю, що набуває комунікативно-прагматичного значення у соціально параметризованій ситуації спілкування» [4: 5]. С.В. Засекін, на відміну від Н.В. Павлик, приймає «вуз'є» визначення дискурсивів. Дослідник дійшов висновку, що *дискурсивними маркерами* (термінологія С.В. Засекіна) слід вважати «лише ті одиниці, які сигналізують про когерентні відношення між висловленнями в дискурсі» [1: 4].

Ці одиниці не стосуються сутності того, про що повідомляється, а формують комунікативну рамку висловлення і тексту в цілому [5: 374]. К.Л. Кисельова називає дискурсивами «одиниці, які, з одного боку, забезпечують зв'язність тексту і, з іншого боку, найбезпосереднішим чином відбивають процес взаємодії мовця і слухача, позицію мовця» [3: 2].

На нашу думку, термін *дискурсиви* (або *дискурсивні одиниці*) найбільшою мірою абстрагований від категорій семантики, морфології (пор.: *дискурсивні слова, дискурсивні частки*) та синтаксису (пор.: *дискурсивні маркери, скріпи*), а отже, дозволяє уникнути жорсткої співвіднесеності з ними, яка призвела б до звуження смислового наповнення терміна і, таким чином, до зменшення корпусу елементів, які цей термін позначає. Ми в основному будемо спиратися на комунікативно-прагматичне розуміння цієї категорії.

Наголошуємо, що ми розуміємо під *дискурсивами / дискурсивними одиницями* (далі – *ДО*) **такі слова або висловлення, які відносяться до дискурсу чи його частини, а не до окремого члена висловлення і спрямовані на його організацію й авторизацію**. Розшифровуючи останню тезу, зазначимо, дискурсиви не лише структурують дискурс, надають йому логічності й послідовності, а й дають можливість зрозуміти авторську позицію, надаючи дискурсу функцію презентації індивідуальної мовної картини світу автора дискурсу.

Вітчизняна дослідниця О.І. Ілік проаналізувала декілька відомих класифікацій ДО та створила узагальнену функціонально-семантичну класифікацію, виділивши класи дискурсивів, що: 1) вказують на ставлення мовця до істинності, куди авторка відносить впевненість / невпевненість; 2) виражають композиційно-змістову організацію тексту (ДО висновку, підсумку, узагальнення, результату, а також ДО, що вказують на послідовність, перерахування, ступінь важливості тексту); 3) деталізують (посднують/ уточнюють) повідомлювану інформацію; 4) виражають емоційну оцінку (позитивну/ негативну); 5) характеризують висловлення з точки зору суб'єкта оцінки (суб'єктивізація/ об'єктивізація повідомлюваного); 6) виражають протиставну семантику [2: 78-79].

О.І. Ілік доводить, що функціонально-семантична класифікація ДО якнайкраще відповідає їхній природі, а частиномовна класифікація є другорядною, оскільки для таких одиниць, як дискурсивні слова, на перший план виходять їхні функції в дискурсі, а не частиномовна характеристика [2: 79]. Зауважимо, однак, що незважаючи на всі переваги класифікації О.І. Ілік, зокрема, її докладність, авторці не вдалося охопити всі ДО, в основному враховані однослівні дискурсиви.

Серед усього різноманіття досліджень дискурсів, на нашу думку, заслуговує на увагу функціонально-семантична класифікація Н.В. Павлик, яка розробила типологію загально-нотекстових та специфічних дискурсівних одиниць українського епістолярію як писемної форми мовлення [4], та прагматично-орієнтована класифікація Izutsu and Izutsu [6], обидві вважаємо можливим використати як підґрунтя власної класифікації дискурсів.

Услід за Н.В. Павлик, до дискурсів структурно-формального типу відносимо декілька підгруп. Так, серед специфічних, притаманних лише епістолярному жанру *ДО* дослідниця виділяє засоби ініціалізації епістоли; засоби завершення епістолярного тексту (прощальні формули подяки, побажання); стандартизовані формули звертання, привітання; стандартизовані формули побажання, поздоровлення, віншування, вибачення, вдячності, запрошення [4: 13 – 16]. Додаємо до цього підкласу ще й **підпис**, оскільки він, на нашу думку, обирається автором свідомо, з певною комунікативною метою, зазвичай однотипний у листах до одного, але може бути різним у зібраннях листів до різних адресатів. Вважаємо також, що коло **стандартизованих звертань** слід розширити, включивши до цієї групи власні імена. На нашу думку, стандартизованим звертання стає, коли вживається в усіх або в більшості листів до певного адресата, може складатися з декількох слів, містити ім'я, прізвище, прізвище та ін..

Ми виходимо з того, що кожний лист має структурну рамку як невід'ємний складник своєї жанрової природи. Однак вважаємо, що не лише компоненти, які маркують лист як жанр, є структуроутворювальними. «Гіло» листа, тобто його змістова частина, також має певну структуру. З огляду на це, вважаємо за необхідне розрізнити зовнішню структурну рамку епістоли й внутрішню структурну рамку епістоли. При цьому ми дійшли висновку, що одиниці, які складають обидві рамки, є одиницями однієї природи, одного рівня. Це – дискурсивні одиниці, або дискурсиви.

Дискурсиви, які складають зовнішню рамку, є специфічними, характерними лише для епістолярного дискурсу, маркуючи його жанроутворювальні елементи: привітання, стандартизоване звертання, прощання, стандартизований підпис та ін.. Дискурсиви, які складають внутрішню рамку, є загальними, вживаються в різних видах дискурсу, маркуючи структурні й авторські його елементи, надаючи дискурсу «обличчя».

Особливий «малюнок», який складається з дискурсів обох типів, відбиває неповторність дискурсу окремої епістоли, і в той самий час, за ним можна простежити спільні для всіх епістол одного автора стильові риси та їхню авторську комбінаторність, неповторну, як і відбитки пальців, що становить собою основу, базис ідіостилу автора листа.

Отже, вважаємо за необхідне зауважити, що дискурсиви є, з одного боку, структуроутворювальними елементами епістолярного дискурсу, а з другого боку – стилеутворювальними й смислоутворювальними його елементами.

Приймаючи в загальних рисах існуючі класифікації дискурсів, ми уточнили їх і на їхній основі розробили власну класифікацію, в якій розрізняємо дві групи дискурсів, які вживаються в епістолярному дискурсі: структурно-формального типу й на позначення авторизації.

Вважаємо, що для листа як окремого жанру важлива його структура, для побудови якої вживаються дискурсиви першого типу. Тому перша частина класифікації заснована на структурному принципі, принципі вираження форми, і підпорядкована йому. Отже,

дискурсиви структурно-формального типу поділяємо на такі, які складають зовнішню структурну рамку епістоли і які складають внутрішню структурну рамку епістоли:

1. ДО на позначення **структури зовнішньої рамки листа**: привітання, звертання, прощання та підпис. Виділяємо їх в окрему групу, тому що вони складають основну структурну «рамку» листа, без якої лист як жанр не існує.

2. ДО, які створюють, на нашу думку, своєрідну **внутрішню структурну «рамку» листа**, тобто структурують дискурс у «тілі» епістоли:

i. Передусім, це **ДО на позначення початку, кінця, переліку, підсумку** та ін.. ДО цієї групи можна вважати **загальнотекстовими**, оскільки вони можуть структурувати будь-який дискурс.

ii. **ДО функціонального типу** в структурі листа, тобто **ДО-експресиви** – клішовані варіанти подяки, вибачення, співчуття, жалкування, вітання (поздоровлення) та ін., **ДО-директиви** – клішовані варіанти прохання, вмовляння та ін., характерні для епістолярного жанру; й **ДО-комісиви** – клішовані варіанти присягання й обіцянок. Саме такі функційні значення характерні для ЕД й навіть мають конвенціалізоване місце в його структурі.

Дискурсиви на позначення авторизації поділяємо на дискурсиви, що позначають **емоції, оцінку, авторство або «самість», дейктичні категорії**, з-поміж них виокремлюємо ті, які позначають **належність – «чужість»** або **близькість – віддаленість**.

З огляду на те, що дискурсиви є одним з головних факторів формування ідіостилю автора, їхнє вивчення й ранжування є надзвичайно актуальним. Вироблена нами класифікація, на наш погляд, може придатися для аналізу дискурсів з метою визначення рис мовної особистості в річищі дискурсології, зокрема, ідіостилю автора ЕД і потребує подальшої перевірки у практиці аналізу дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засекін, С.В. Дискурсивні маркери когерентності англomовного діалогічного тексту: когнітивний та прагматичний аспекти: Автореф. дис. ... наук. ступ. канд. філол. наук / Сергій Васильович Засекін. – Київ, 2001. – 23 с.
2. Ллик, О.І. Класифікації дискурсивних слів у сучасному мовознавстві / О.І. Ллик // Лінгвістичні студії. – Том 28, 2014. – с. 73-81.
3. Киселева, К.Л. Инвариантное и вариативное в семантике дискурсивных слов: Автореф. дисс. ... канд. філол. наук / Ксения Львовна Киселева. – Москва, 1996. – 21 с.
4. Павлик, Н.В. Типологія дискурсивних одиниць в українському епістолярному мовленні: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / Неля Віленівна Павлик. – Донецьк – 2005. – 22 с.
5. Понятина, Т.П. Коммуникативные функции дискурсивных слов в художественных текстах / Т.П. Понятина // Иностранные языки. Вестник Нижегородского гос. ун-та им. Лобачевского, 2013. – №4 (2). – С. 373-376.
6. Izutsu, K. and Izutsu, M.N. From discourse markers to modal/final particles: What the position reveals about the continuum / K. Izutsu and M.N. Izutsu // Discourse Markers and Modal Particles: Categorization and Description. – Amsterdam: John Benjamins, 2013. – P. 217-236.

Невская Ю. В., ст. преподаватель

Харьковский национальный педагогический университет им. Г.С. Сковороды, Харьков

ОСОБЕННОСТИ ТИПОЛОГИИ ДИСКУРСИВОВ В ЭПИСТОЛЯРНОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассмотрены различные подходы к понятию «дискурсивная единица», углублено понятие дискурсива. На основе проанализированных классификаций дискурсивов разработана интегрированная типология дискурсивов в эпистолярном дискурсе, в которой объединены структурный, функциональный и прагматический подходы.

Ключевые слова: дискурсивы, эпистолярный дискурс, внешняя структурная рамка эпистолы, внутренняя структурная рамка эпистолы, организация дискурса.

Nevska Yu.V., senior lecturer

H.S. Skovoroda national pedagogical university, Kharkiv, Ukraine

DISCOURSE MARKERS TYPOLOGY IN THE EPISTOLARY DISCOURSE

The article deals with the understanding of the concept of the 'discourse marker', different approaches to which have been discussed, and thereafter the notion of the 'discourse marker' has been deepened. Existing classifications of discourse markers have been analyzed. On their basis the integrated discourse markers typology in epistolary discourse has been worked out, in which there have been incorporated structural, functional and pragmatic approaches.

Key words: discourse markers, epistolary discourse, the epistle outer structural frame, the epistle inner structural frame, discourse organization.

УДК 811.161.137:159.964.225

Портнова-Шаховская А.В., Учреждение образования «Гомельский государственный медицинский университет», Гомель, Беларусь

СУГГЕСТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АБСТРАКТНОЙ ЛЕКСИКИ В ЯЗЫКОВОЙ СТРУКТУРЕ «ПЕРВОЙ МОЛИТВЫ КО ГОСПОДУ О ДЕТЯХ»

Языковой материал статьи (существительные с абстрактным значением, функционирующие в тексте «Первой молитвы ко Господу о детях») исследован с позиций своего суггестивного потенциала в лексико-семантическом и фонологическом аспектах.

Ключевые слова: абстрактная лексика, лексико-семантический уровень, молитвенный текст, суггестия, фонологический уровень, языковая структура

Люди издревле осознали особую, магическую, роль слова: словом можно убить, словом можно спасти, словом можно войска за собой повести. Лексемы говорить, речь, слово этимологически связаны со значениями «бить», «брать в плен», «гореть»,

© Портнова-Шаховская А.В., 2018